

Wek Mamosteyekî Hizra Perwerdehiyê ya Ehmedê Xanî

Bir Öğretmen Olarak Ahmedî Hani'nin Eğitim Fikri

As a Teacher of the Educational Mind of Ahmed Khani

Sevim Hatun SÜRÜCÜ^{1*}

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî

Received // Hatîn: 22.02.2024

Accepted // Pejirandin: 17.04.2024

Published // Weşandin: 28.04.2024

Pages // Rûpel: 100-122

DOI: 10.55106/kurdiname.1462215

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Citation/Atîf: Sürücü, Sevim Hatun(2024). Wek Mamosteyekî Hizra Perwerdehiyê ya Ehmedê Xanî, *Kurdiname*, 10, r.100-122

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêrî ji aliyê 2 hakekan va hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kurte

Sedsalên 16em û 17em di dîroka edebiyata Kurdiya Kurmancî da weke du sedsalên zêrîn tîn qebûl kirin. Di van sedsalan da ji bo edebiyata Kurdî ya Kurmancî xîmên bingeheke bihêz hatine danîn. Ehmedê Xanî ku wekî mamoste, alim, nivîskar tê nasîn di vê serdemê da jiyaye. Xanî, ji bo perwerdehiya zarokên Kurdan Nûbihara Biçûkan û Eqîdeya Îmanê nivîsiye ku ev herdu berhem bûn mijara vê xebata bi sernavê "Wek Mamosteyekî Hizra Perwerdehiyê ya Ehmedê Xanî." Ji ber ku Nûbihara Biçûkan yekem kitêb e ji bo perwerdeya bi zimanê dayikê û ji bo zarokan hat nivîsîn, girîng e. Ev xebat jî hewl dide ku berhemê ji aliyê prensîbên giştî yê hîndekariyê û metoda hînkirina peyvan va binirxîne.

Xebat digel destpêkê ji du beş û pêvekek pêk tê. Di destpêkê da behsa dibistanên serdemê "medrese" ya hatiye kirin, peyra fikr û ramanên Xanî yê ji bo perwerdeya bi zimanê dayikê hatine behskirin û di beşa sêyem ya xebatê da Nûbihara Biçûkan li gorî prensîbên giştî yê hîndekariyê hatiye nirxandin; herwiha li ser teknîkên hînkirina peyvan (hemwate, diwate, têkilhev, hevdeng hwd.) hatiye sekinîn. Di encamê da hat tespît kirin ku Xanî berhemên ji bo zarokan li gorî hin prensîbên giştî yê hîndekariyê nivîsiye.

Kilîtbêje: Ehmedê Xanî, Nûbihara Biçûkan, ziman, perwerdehî, prensîbên hîndekariyê

Abstract

The 16th and 17th centuries are considered as two golden centuries in the history of Kurmanci Kurdish literature. A strong foundation has been laid for Kurmanci Kurdish literature and we can see the impact of this foundation even today. Ahmed Khani, who is known as a teacher, scholar, writer, lived in this period. Khani wrote Nubihara Bichukan and Eqîdeya Iman for the education of Kurdish children, both of which were the subject of this work entitled "Ehmed Khani's Educational Mind as a Teacher." Because Nûbihara Bichukan is the first book for education in the mother tongue, it is important for children. This work also tries to evaluate the product from the general principles of teaching and the method of teaching words.

The work consists of two parts with the beginning and an appendix. In the beginning, the schools of the "madrassa" period were mentioned, the ideas and thoughts of Khani for education in the mother tongue were mentioned and in the third part of the work, Nubihara Bichukan was evaluated according to the general principles of education; also focused on the techniques of teaching words (synonyms, opposites, conjunctions, consonants, etc.). As a result, it was determined that Khani wrote works for children according to some general principles of education.

Keywords: Ahmed Khani, Nubihara Bichukan, language, education, teaching principle

* Xwendekara doktorayê ya Ziman û Wêjeya Kurdî, Enstîtuya Zimanên Zindî, Zanîngeha Bîngolê. sevimhatun@gmail.com /// *Dr. student of Kurdish Language and Literature, Institute of Living Languages, University of Bingol. sevimhatun@gmail.com / 0009-0008-9970-9242*

DESTPÊK

Di sedsala 16 û 17an da perwerde li medreseyan dihat kirin. Medrese, ew cih e ku lê dersên dînî tên xwendin (Develioğlu, 2007: 599). Pirtûkên dersê yên li medreseyan herçiqas serê ewil bi Erebi bin jî di serdema Mîrektiyan da pirtûkên Kurdî jî hatin nivîsîn. Bingeha zimanê nivîskî yê Kurdî û perwerdehiya bi zimanê dayikê li van medresayan hat avakirin.

Medreseyên Kurdan wek serdema siltanan, mîran û şêxan bi sê qonaxên dîrokî tên zanîn û bi vî awayî gihiştine roja me ya îro. Di serdema mîran da medrese bûne cihê geşepêdana berhemên Edebiyata Kurdî ya Klasik. Di vê serdemê da pirtûkên derse yên bi zimanê dayikê hatine nivîsîn û xwendin. Bi alema îslamê ra hevpariyê çandî, edebî û dînî çêbûye. (Epözdemir, 2015; Eminoğlu, 2015: 211).

Serdema mîrektiyan ji bo Kurdan serdemeke nû ye, “Mîrektiyên herî girîng ên Kurdan û bi taybetî yên Kurmancan piştî êrîşên Moxolan hatin avakirin û heta nivê sedsala 19em li ser piyan man. Ev serdem ji bo edebiyata Kurdiya Kurmancî serdemeke zêrîn e. Lewra em dikarin bejin hemû berhemên klasîk ên Kurdiya Kurmancî yên ku di destê me dane di vê serdemê da hatine dayîn” (Adak, 2013: 162). Li Hekarî, Cizîr, Amêdiye, Erdelan, Bidlîs, Bazîd, Hîzan, Miks, Şêrwan û hin cihên din mîrektiyên Kurdan avabûn, li herêmên Mîrektiyên Kurdan medreseyên wan jî hebûn. Medreseya Qubexanê, Medreseya Sor, Medereseyaya Zeynel Beg, Medreseya Zêrîn ji vana çend in.

Medreseyên mîran, medreseyên şaristaniyê bûn. Ew medrese kulliyê bûn, zanîngehên dewra xwe bûn (Epözdemir, 2015: 28). Mîrektiyên Kurdistanê ji bo gihandina birokrat, serdar, dîplomat, dîrokan, stêrnas, avahîsaz, endezyar, hekîm, qazî, muftî, hunermend, zana, alim, mela, xetîb, muezzîn, wezîr û ronakbîran medrese bi kar dianîn. Bi hemî îlmên zanistî, welatîyên xwe perwerde dikirin. Ji xwe hemî welatên îslamê jî perwerde li medreseyan dikir (Epözdemir, 2015: 29).

Ehmedê Xanî ku bû mijara lêkolîna me, him xwendekar û him jî dersdarê serdema medreseyan e. Xanî di sala 1651ê da li Bazîdê hat dinyayê. Wî ev dîrok di Nûbihara Biçûkan da bixwe aniye ziman (Esen û Tunç, 2016). Peyva Xanî eşîra wî nîşan dide. Eşîra Xanî eşîrek ji eşîrên herêma Hekariyê ye. Malbata Xanî di sedsala 16em da ji herêma Hekariyê pêşî koçî Wanê kirine, piştê ji wir koçî Bazîdê kirine (Adak, 2013: 224). Navê bavê Xanî Mela Îlyas, navê diya wî jî Gulnîgar e. Bavê wî Îlyas û birayê wî Mela Qasim wekî kâtibe dîwana mîrê Bazîdê wezîfe kirine. Xanî jî piştî wan di dema Mihemed Pirbelalî de ev wezîfe domand (Adak, 2013: 224).

Xanî îcazeyê xwe li Xoşabê li Medreseya Etaiyyeyê li cem Mela Camî sitandîye (Adak, 2013). Piştê vegeriya Bazîdê, li vir medreseyek ava kir, heta dawiya emrê xwe li vê medreseya ku zimanê wê yê perwerdehiyê Kurmancî ye dersdarî kir (Yıldırım, 2013: 19). Ehmedî Xanî çawa ku zanayekî medreseyê ye, herweha kesayetekî mutesewif e jî. Rengvedana vê yeke di Mem û Zîna wî û helbestên wî da aşîkar e. Ew xwediyê hizra tesewifê ye, hem jî pêrevê terîqeta Neqşebendî ye (Adak, 2013: 225).

Xanî jî piştî ku ji hecê vedigere li medreseyê dest bi dersdariyê dike. Di medreseyê da tevî îlmên şerî îlmên hîkmet, hendese, cebir û felekiyatê jî dide xwendin. Herwiha piştî

xwendina Qur'anê, kitêbên Kurdî yên mîna Mewlûd, Nûbihar, Eqîdeya Îmanê, Tesrîf, Zuruf û Terkîbê jî dide xwendin (Varli, 2008: 25). Ehmedê Xanî wextê ku Nûbihara Biçûkan dinîvîse xwediyê wê fikr û qerarê ye ku zimanê Kurdî bi rêzimanî û rêzikî hînî zarokên Kurdan bike (Mem, 2004: 47).

Ev fikra ku me li jorê behs kir bingeha hizra perwerdehiyê ya Xanî ava dike. Divê civak ji destpêka çaxa zarokatiyê ve zimanê xwe û zimanên hemdem bizanibe, dergehê zanistê bi vî awayî vebike. Em bala xwe bidin berhemên Xanî yên ji bo zarokan em ê bibînin ku ji bo salên 5-6 û 7an Nûbihara Biçûkan; ji bo temenên 10-14an dema hînbûna Eqîdeya Îmanê ye (Mem, 2004: 47-48). Ev herdu berhem jî li gor şert û merc, pêdivên serdemê hatine nivîsandin.

Xanî wextê ku Nûbihara Biçûkan nivîsî zanibû ku wê hin alî li hemberî wî bisekinin. Ji ber vê yekê di destpêka Nûbihara biçûkan da dibêje ev ne ji bo aliman e, ev ji bo biçûkên Kurmancan e (Hassanpour, 2005: 173). Ku ev berhem li medreseyan herêmên Kurd lê dijîn bi salan hat xwendin.

Berhemeke girîng ya din ya Xanî ji bo zarokan nivîsî Eqîdeya Îmanê ye. Bi rêya vê berhemê Kurdiya Kurmancî di perwerdehiya dînî da cihê xwe girt. Herçiqas ev berhem nebe perçeyek mifredata medreseyan jî di nav gel da belav bû (Hassanpour, 2005: 174).

Ehmedê Xanî alimekê pêşwext bû. Bala wî tenê li ser zimanê dayikê nebû. Ew dersdar, mamoste, muellim bû û herwiha haya wî ji tîkiliya dersdar û şagird, awayê perwerdehiyê, rê û rêbazên hînkirinê hebû, Qaranî behsa mamostetiya Xanî dike dibêje, "Fêrkar rijd û biryarderekê dil qayim bît û li dûv encamên her karekî siza û padaşt hebîtin. Şagird jî dilnêrm û xweş wergir bît, ji bo ku kiryara fêrbûnê bi şeweyekê dirist birêve biçît. Di encamê de proseya perwerdekirinê li ser binemaya rêzgirtina hevbeş ava bibît, ku hevsengî di navbera mamosteyî û şagirdî yan jî xwendevanî de hebit, her weku di malika dawîya helbesta xwe da xuya diket" (2019: 85-86).

Haya Xanî ji felsefeya perwerdeyê hebû, haya wî ji herdu kiryarên fêrbûn û fêrkirinê hebû, mebest ji herdu kiryan jî têgihîştin e ku ew bi xwe jî gihîştibû wê qonaxê (Qarani, 2019: 84). Xanî wekî perwerdekarî xwe nîşan da, piştî xwendina Nûbihar û Aqîdeya Îmanê mirov vê baştir ferq dike ku hizra wî ya perwerdehiyê li ser sê stûnan ava bûye: Cihê xwendinê (medrese), dersdar û şagird (Qarani, 2019: 85).

Ev xebata bi navê "Wek Mamosteyekî Hizra Perwerdehiyê ya Ehmedê Xanî" hewl dide ku giringîpêdana ziman û hizra perwerdehî ya Xanî vebikolê, Nûbihara Biçûkan ji aliyê prensîbên giştî yên hîndekariyê û bikaranîna teknîkên hînkirina peyvan va binirxîne. Lewra Nûbihara Biçûkan yekem berheme ku ji bo zarokên Kurdan bi zimanê dayikê hatiye nivîsîn. Di serdema 16 û 17an da pêşbînîkirina prensîbên hînkirinê û li gor van rêbazan nivîsîna berhemekê biqîmet e.

Helbet heta roja îro li ser Ehmedê Xanî û berhemên wî gelek lêkolîn hatin kirin ku ev lêkolîn ji bo xebatê bûn çavkanî (Subaşî, 2020; Yıldız, 2018; Yıldırım, 2016; Öztürk, 2016; Pertev, 2012; Pertev, 2009).

Ev xebat ji destpêk û du beş û pêvekeke pêk tê. Di beşa yekem da giringiya ziman ji bo Xanî, hat nîqaşkirin. Di beşa duyem da prensîbên hîndekariyê yên di Nûbihara Biçûkan da hatin tespîtkirin yek bi yek bi mînak hatin nîşandan. Herwiha behsa hin teknîkên hînkirina peyvan hat kirin piştî danasîna teknîkan tetbîqkirina wê ya li ser berhemê bi mînak hat nîşandan. Herwiha hemû peyvên Kurdî-Erebî yên di ferhengê da jî yek bi yek hatin nivîsîn, jimara peyvên

Kurdî û Erebi yên di ferhengê da hatin tespîtkirin û ferheng li gor rêzkirina alfabetîk weke pêvek hat dayin.

1. Giringiya Ziman ji bo Xanî

Bêguman ziman, sîstema ragihandinê ya herî girîng a di nav însanan da ye. Digel vê fonksiyona wê tenê bi zanyarî, fikr û veguhastina hestan ra sînordar nîne. Bi ziman tenê dinyayek nayê afirandin; ziman di heman demê da dinya û rastiyan jî diafirîne (Hassanpour, 2005: 187).

Li medreseyan zimanê perwerdehiyê Erebi û Farisî ye. Ehmedê Xanî wekî ku di Mem û Zînê da dibêje Erebi, Farisî, Tirkî û Kurdî baş dizane em bixwe jî ji vê mulemeya (ku misrayeke wê Erebi, yek Farisî, yek Kurdî û yek Tirkî ye ku me ji dîwana wî wergirt) jî fêhm dikin her çar zimanên baş dizane ku dikare pê helbestan binîvîse (Yıldırım, 2016; Yıldırım 2014).

Hel lena mîn nî'meti'l-wesli hebîbî mîn nesîb?

Uftadem ber deret bîçare, sergerdan, xerîb

Derdimin çok olduğundan ona yoktur hiç tebîb

Ey tebîbê min! Dewayê derdê Xanî her wîsal (5/29) (Yıldırım, 2016: 236).

Di Mem û Zînê da em fikr û ramanên Xanî yên ji bo ziman û neteweyî hîn dibin, *“Tîştê herî berbiçav di vê berhema han da, hizra Xanî ya neteweyî ye û te'essuba wî ya berçav bo Kurdan û zimanê wan e; loma, ev tîşte e ku me berî wî li nik çu şairên di yên Kurd nedîtiye.”* (Doski, 2022: 19). Xanî, ne tenê Kurdiya Kurmançî di heman demê da devoka Bohtî, Mehdî, Silîvî jî dizane. Zimanê dayikê wekî mucewher, morî û mirwarî dibîne dibêje min ew rêz kirin û derxistin bazarê da ku xelk bibîne. Di sedsala 17em da, Kurd ji ber perçebûyîne, di bin nîrê Osmanî, Sefewî û împaratoriye beriya van da bûne. Xanî hêviya xwe bi wî mîrî va girê dide ku ji nav Kurdan derbîkeve wan di bin sîwanekê da kom bike (Bruinessen, 2013: 390).

Kurdî û Erebi û Derî û Tazî

Terkîbî kirin bil hezl û bazî (58/8)

Bohtî û Mehmedî û Silîvî

Hin le'l û hinik ji zêr û zîvî (58/10)

Xermuhre û morîk û mirarî

Hindek di şeffaf û hin dit arî (58/11)

Ger dê hebuwa me ittîfaqek

Vêkra bikra me 'înqiyadek (5/43)

Rom û 'Ereb û 'Ecem bil temamî

Hemiyan ji me ra dikir xulamî (5/44)

Tekmîli dikir me dîn û dewlet

Teshîlî dikir me îlm û Hîkmet (5/46)

Safî şemirand vexwari **durdî**
Manendê durrê **lîsanê Kurdî** (6/4)

Da xelqî nebêjîtin ku **Ekrad**
Bê me'rîfet in, **bi esl û bunyad** (6/6)

Hem ehlê nezer ku **Kurmanc**
'Eşqî nekirin ji bo xwe amanc (6/8) (Yıldırım 2016).

Xanî şeraba saf dananiya aliyekê, ew telpa binî venexwara ango ku Kurdiya Kurmancî sîstematîk nekira dibû ku îro bingeha Kurdiya Kurmancî evqas qewî nebûya. Ji bo mîletê Tirk Kaşgarli Mahmud,² ji bo mîletê Ereb Sibeweyhi,³ ji bo mîletê Ecem Fîrdewsî,⁴ ji bo Îngilîzan Shakespeare çî be ji bo Kurdan jî Ehmedê Xanî ew e (Bayar, 2018: 94-95). Îro Kurdiya Kurmancî bi saya edîbên wekî Xanî li ser piya ye. Lewra Xanî bi zimanê dayikê nivîsî (Kaplan & Aydın, 2013: 16).

2. Berhemên Xanî Yên Li Medreseyan Hatine Xwendin

2.1. Nûbihara Biçûkan (Ferhenga ji bo Zarokan)

Navê berhemê ku ji du peyvên pêk tê, naveroka wê nîşan dide. Wateya Nûbihar'ê "bihara nû" ye, peyva biçûk jî "zarokan" destnîşan dike (Ertekin, 2017: 94). Ev berhem ji 13 beş û 220 beytan pêk tê. Ji 714î zêdetir peyvên Kurmancî û ji 1025an zêdetir peyvên Erebî di nav da hene. Ji ber ku berhemeke manzûm e peyv û term ne li gorî alfabejê li gorî wezn û qafiyeyê hatine rêzkirin. Di ferhengê da rêzkirina peyvên bi piranî Erebî-Kurdî ye; lê peyvên ku Kurdî-Erebî hatine rêzkirin jî hene. Ji vî aliyê va ferheng bi qasî ku Erebî-Kurdî tê qebûlkirin bi wî qasî Kurdî-Erebî ye jî (Öztürk, 2016: 16-17).

Tablo 1: Peyvên Kurmancî Erebî yên di Nûbihara Biçûkan da⁵

Ziman	Hejmar
Kurdî	714
Erebî	1025 ⁶
Tevayî	1739

² Kaşgarli Mahmut, bi ferhenaga "Dîvani Lûgati't Tirk" hebûn û hêza Tirkî nîşan da. Di Destpêka berhemê da Tirkî û Erebî daye berhev û dewlemendiya çand û şaristaniya Tirkan li ber çavan raxistiye. Ev berhem him berhemeke rêzimanî him ferheng û him jî ansiklopediye. (Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Li <https://tdk.gov.tr/divanulugati-turk/kaşgarli-mahmut>.)

³ Nivîskarê el-Kitabê ye ku ev berhem ji bo nehv, serf û fonetîka Erebî berhemeke girîng e. (Ji bo agahiyên zêdetir bnr. İslam Ansiklopedisi)

⁴ Fîrdewsî "Şahnameya" Destana navdar a Farisan nivîsî (Ji bo agahiyên zêdetir bnr. İslam Ansiklopedisi)

⁵ Di ferhengê da ji bilî peyvên Kurmancî-Erebî ravek û hevokên Erebî jî hene ku me di vî ferhengê da cih nedayê.

⁶ Di tabloyê da hejmara peyvên Erebî zêde dixuyê, sedema vê ew e ku ji bo hin navên Kurmancî di Erebî da sisê, çar heta şeş-heft nav tên bikaranîn. Mînak; ji bo tirsê heft, ji bo deveyê pênc, ji bo çolê çar, ji bo çiya sê navên Erebî hatine dayin.

Wê demê “Luxat’i Feriştoglu” ya di sala 1392yan da ji aliye Abdullatîf b. Melek va hatibû nivîsîn ku Tirkî-Erebî ye û “Tuhfe-î Şahidî” ya di sala 1515an da ji aliye Şahidî Dede va hatibû nivîsîn ku Farisî-Tirkî bû li medreseyên Osmaniyan dihat xwendin. Xanî, wekî alternatif ev berhem ji bo perwerdeya zarokên Kurdan amade kir, wî bixwe wekî dersdar di medreseya xwe da ev da xwendin û xwest ku di medreseyên Kurdan da were xwendin. Ev berhem ji gelek aliyan va di qada xwe da yekem berhem e. Herwiha vê ferhengê rê li ber ferhengnûsiya Kurdî vekiriyê û bûye pêşengê ferhengnûsiya Kurdî (Bolelli, 2017: 40).

- Yekem ferhenga Erebî-Kurdî ye.
- Yekem ferhenga Kurdî ya menzûm e.
- Yekem kitêb e ku ji bo perwerdehiyê bi zimanê dayikê ya Kurdî hatiye nivîsîn.
- Yekem kitêb e ku ji bo perwerdehiya zarokan hatiye nivîsîn.
- Yekem kitêb e ku li ser arûzê hatiye sekinandin (Yıldırım, 2016: 22).

Xanî wekî di berhemên xwe da jî behs dike, qedr û qîmeta zimanê xwe zane, “Wî zanibû ku ji bo pêşveçûn û pêşketina gelê Kurd, ji bo qayîmkirina yekîtiya qebîle û eşîrên Kurdan, ji bo azadî û serxwebûna Kurdan pêwîst e her Kurd, çi biçûk çi mezin, zimanê dayika xwe gelekî baş bizanibe, pê çîrok, beyt, helbest, dîroka xwe binîvîse, ji ber vê yeke wî ji bo zarokên Kurdan medrese ji kîsê xwe vekir û bi xwe di medreseyê da dersên zimanê zikmakî dida zarokan” (Kurdo, 2009: 145-146).

Ehmedê Xanî, di destpêka berhemê da di bin sernavê “Ev Kitêba Nûbarê Ye” da dibêje ku ev ji bo zarokên Kurmanca ye, wextê ji Qur’anê derbas dibin bila zehmet nebînin û behsa nav, naverok, sedema nivîsîn û armanca nivîsandina kitebê dike (Hani, 2016: 21).

Li medreseyan yek ji rêbazên hînkirinê jiberkîrin bû. Xanî, Nûbihara Biçûkan helbestkî nivîsî da ku zarok bi hêsanî ji ber bikin (Yıldırım, 2016: 22-23). Berhem bi pêşgotinê dest pê dike, li pey vê 13 beşên ku ji her yekê ra “kita” tê gotin tî. Her beş bi nesîhetekê dest pê dike û dûra jî qalibê erûzê yê beşê tê nîşandan. Ji qalibên erûzê yên herî zêde li Kurdî tê behra recez e, li pey vê hezec, remel, mudarî, besît, serî’ û muteqarib tî. Beşa ewil û beşa dawiyê ya berhemê bi şêwaza mesnewiyê (aa-bb-cc...), yên din bi terza xezelê (aa-ba-ca...) hatine nivîsîn.

Qalibên erûzê yên di Nûbihara Biçûkan da hatine bikaranîn li gor behr di tabloya li jêr da hatine nîşandan.

Tablo 2. Qalibên erûzê di Nûbihara Biçûkan da

Kita	Bahîr	Qalibê Arûzê
1.	hecez	Mefaîlun feûlun mefaîlun feûlun
2.	recez	Mufteîlun mefaîlun mufteîlun mefaîlun
3.	remel	Failatun failatun failat
4.	recez	Mustefîlun mustefîlun mustefîlun mustefîlun
5.	recez	Mustefîlatun mustefîlatun
6.	mudarî’	Mefulû failatun mefulû failatun
7.	remel	Failatun failatun failatun failatun
8.	besît	Mufteîlun failun mufteîlun failun
9.	hezec	Mefulû mefaîlun mefulû mefaîlun

10.	recez	Mufteilun mufteilun mufteilun mufteilun
11.	serî	Mufteilun mufteilun failun
12.	hezec	Mufteilun medailun mefailun mefailun
13.	muteqarib	Feûlun feûlun feûlun feûl

Di warê nivîsandina pirtûkên ji bo zarokên çîn û qatên serdest ên civakê da vê berhemê tabûyên heyî şikandine û ji bo cara yekem hemî zarokên civakê li ber çavan girtine. Heta dewra Xanî tenê zarokên paşa û desthilatdaran di warê perwerdeyê da derketine pêş (Al-Khani, 2022: 177). Xanî di destpêka berhemê da diyar kiriye ku wî ji bo zarokên hemî Kurmancan nivîsandiye. Xanî ewqas giringî daye zarokan ku wî bi armanca fêkirin û perwerdekirina bingehîn a zarokan li devera Bazîdê dibistanek e damezirandiye û li vir zanistên dînî hînê wan kirine (Al-Khani, 2022: 177).

2.1.2. Li Gorî Prensîbên Giştî yên Fêkirinê Nirxandina Nûbihara Biçûkan:

Wextê mirov li ser Nûbihara Biçûkan hûr dibe mirov ferq dike ku ev berhem ne serobero ye, ev li gorî rêgezên formasyona pedagojik hatiye nivîsîn (Al-Khani, 2022: 177).

Berhem bi “Bismillahirrehmanirrehîm”ê dest pê dike. Dû re hemd û sena û şikir dike ku Xwedê lisan daye însan. Ji bo Pêxemberê me selewata dide ku hemî Ereb, Ecem, Kurd û Romî bûn peyrewê wî. Piştî vê derheqê nav û naveroka berhemê da agahî tên dayin.

Tablo 3. Li gor rêzê pendên di Nûbihara Biçûkan da

Beş	Jimara Beytan	Nesîheta ku di destpêka her beşê da hatiye dayin
1.	13	Heta tu dewr û dersan nekey tekrar û mesrûf Di dunyayê tu nabî ne meşhûr û ne me'rûf
2.	15	Perde ku rabin ji ber 'aridê dilsitane xweş Dil ji xeman ku bête der, bulbulê gulsitane xweş
3.	11	'Arifê ku b'qenciye me'rûf bit Dê helîm û şabir û mewqûf bit
4.	11	Ger dê te meqsûdek hebî, lazim divê lê bî bilez Xasma te me'bûdek hebî, daim di emrê wî bibe
5.	7	Herçî bi 'ilmê, cehl kir mubeddel Sifrê xwe wî kir, bi zêr muellal
6.	11	Ey ku te kibr daîm kir'ye ji bo xwe merkeb Ewwel ti “bê” bike “yê”, paşî bigêre merkeb
7.	18	Şeyx û softî, keramet; 'ilm xwendin hem 'emel Xilwet e hucre, terîqa te şerî'et bê xelet
8.	18	Ger te divêtin bibî mîr û ser û mu'teber Kizb û xilafê mebêj, ger te diken ker bil ker
9.	10	Her çî ku ji dunyayê berdaşite damen bû Bê şubhe di niv 'amê evraşite gerden bû
10.	9	Ger te divêtin ku beraber nebitin kes bi te ra 'ilmê bixwîn hem 'emelî tu bike sin'et ji xwe ra
11.	16	Her çî kesê'ilmekî qenc xwendiyê Dewlet e ger wî bil esil zaniye
12.	14	Di fesla nûbiharê da digel dilber biçin geştê Ji ew xweştir 'umur nabit, li min ew hal qewî xweş tê
13.	45	Mu'elim bila dil wekî her bitin Divêtin ku şagird dilber bitin

Toplam:	198
----------------	-----

Beyta ewil a her beşekê pendek (şîret) e. Xanî bi rêya van pendan nesîhet li biçûkan dike ku ev pend ji bo mezinan jî girîng in. Ku tu bixwazî li dinyayê bibî yekî navdar divê tu bixwînî û tekrar bikî ku îro roj rêya ku deriyên îlmê vedike ev e. Xanî di sedsala 17em da ev şîret li zarokên Kurdan kiriye. Arifê ku bi îlmê merûf be divê bi sebr û mewqûf be. Dibêje wextê dixwînî bisebr be, xwendin serketin bi sebr û îstiqrarê mumkin e. Ku meqsedek te hebe, şev û roj ji bo wê bixebite, cehd bike da ku bigihêjî meqsedê xwe. Kesên ku bi îlmê ra mijûl in sifrê xwe vediguherînin zêr. Herwiha kibr tiştekî bêxêr e divê vê hestê ji dilê xwe derînin. Rêya şêxîtî, softî û kerametê ilm e. Encax kesên bi îlmê tevdiagerin, li medresayan perwerde dibin û ji rêya şerîatê dernakevin, digihêjin van meqaman.

Xanî dibêje ger tu bixwazî bibî beg, padîşeh û muteber divê tu ji riya rastiye dernekevî. Ku tu bixwazî her tim serbilind bî û kes negihêje asta te divê tu xwe ji gengeşeya rojane rabigrî û bixebitî, bixwînî. Penda dawî ya Xanî li ser mamosteyan e ku dibêje dilê mamoste wekî kevîr be jî divê şagirt her li dorê be.

Kızıl pendên di Nûbihara Biçûkan de wiha dabeş kiriye; pendên li ser metoda hînbûn û hînkirinê, pendên li ser qîmeta 'îlmê, pendên exlaqî, pendên tesewwûfî. Bi pendên li ser metoda hînbûnê wekî ku me li jorê jî behs kir xwestiye rêya hînbûn û hînkirinê ya li medreseyan destnîşan bike. Bi pendên li ser qîmeta 'îlmê mebest giringiya 'îlm û emel e. "Divê 'emel hebin, bê 'emelkirin qîmeta 'îlmê tune ye" (Kızıl, 2023:226). Di destpêka beşa duduyan û heftan da pendên tesewwûfî hene, (...) "heger mirov dilê xwe bi îbadet, zîkr û tefekkurê safî bike ji guneh, malayaniyat û tesîrên wan vêca ew dil wê bibe baxçeyê heqîqatan û mezherê tecelliyat û envar û esraran/razan" (Kızıl, 2023:228).

Xanî xwestiye ku bi pendan rêya xebat û jiyanê rast û dirist hînkirinê zarokên Kurdan bike. Îja bo bigihê armanca xwe edebiyat kiriye amraz. Duran di xebata xwe ya li ser şîretan da dibêje, "Xweda di Qur'ana Kerîm da ji misilmanan dixwaze ku gava ew rastî xeletîyekê hatin wê xeletîyê sererast bikin. Ji ber vê yekê misilman xwe ji bo sererastkirina xeletîyan berpirsyar dibînin û şîret jî amûrek e ku xeletîyan sererast dike. Ev amûr amûr di hemû qadên jiyanê da derdikeve pêş. Yek ji van qadên jiyanê jî edebiyat e" (2021: 104).

2.1.2.1. Rêgeza li Gorî Armanca (Principle of Target Suitability)

Di çî astî da dibe bila bibe, hemî faalîyetên perwerdehî û hîndekariyê ji bo mebestekê tînin kirin (Yeşilyurt, 2020: 267). Ji ber vê yekê di perwerdehî û hîndekariyê da, lazim e armanca eşkere û berbiçav be. Îja Xanî, di destpêka berhemê da armanca xwe diyar kiriye ku ev berhem ji bo zarokên Kurmanca e. Xanî ji zarokan umîdwar e, wan wekî pêşeroja milletê Kurd dibîne û ji bo perwerdekirin û pêşvebirina wan hewl dide. Dibêje îro em ji bo wan hewl bidin da ku ew jî siberoj ji ruhê me ra fatihayan bixwînin.

2.1.2.2. Rêgeza li Gorî Geşedana Xwendekar (Principle of Student Relativity)

Mijarên ji bo hînkirina xwendekaran wextê tînin diyarkirin li gor geşedana zihnî û bedenî, pêdiv û pêwendiyên wan tînin destnîşankirin (Demirel, 2015). Ji ber vê yekê ev rêgez yek ji rêgezên bingeşîn tînin qebûlkirin. Xanî di beşa destpêk û beşên ewil ên Nûbiharê da, peyvan hînkirina xwendekaran dike. Lewra zarok heta ku hînkirina peyvan nebin nikarin risteyan çêkin û fêm bikin. Wextê em berhemê dikolin dibînin ku di berhemê da jimara risteyên xwerû Erebi kêm in.

Fema xetbukum eyyuhel-murselûn
Gelî qasidan bo çi hafîne bûn (13/39)

Lenzheb we nel'eb we ne'kul me'en
Biçîn da bilîzîn û vêkra buxwin (13/41)

2.1.2.3.Rêgeza Balkişandinê (Principle of Attention)

Wextê mamoste bixweze xwendekar bala xwe bide ser mijar, rewş an bûyerekê, bi hin rêyan va balê dikşînin. Bi saya balkişandinê dibe ku xwendekar zûtir hîn bibin, ji bo vê yekê mamoste serî li hin rêyan didin (Yeşilyurt, 2020: 271). Xanî bi rêya pirsan va ewil bi zarokan ra miraq çêkiriye dû ra bersiv daye ku ev jî rêbazeke hînkirinê ye ku mamasote li dibistanên vê serdemê da jî bi kar tînin. Wextê mamoste bixwezin balê bikşînin ser peyv, hevok an agahiyekê girîng, bixwazin xwendekar li ser mijarê focus bibin, wê agahiyê an bi tîpên mezin, an bi rengekê balkêş dinîvîsin. Xanî ewil bi rêya pirsê ku rêgezeke pedagojîk e ji xwendekaran dipirse, ku bala wan bikşîne ser mijarê, peyra bersivê dide. “Ceyş û heşem çi?” ku du peyvên hemwate yên Erebi ne dipirse, dû ra Kurmancî bersivê dide dibêje “leşker” e. Çend mînakên din ên di Nûbihara Biçûkan da ev in:

Ceyş û heşem çi? **Leşker**, esra **bi şev li rê** bir
Basil **c'wamêr**, û **nijde** seriyye, qeyl **mîr** e (6/11)

Hêvînemayî kî ye? mublis û ayiş, qenût
Asin û **pola** çi ne? herdu enîs û zeker (8/10)

Zahib çi ye? **ê çûyî**, musteqbel **ê bêtin**
Madî çi ye? **ê borî**, baqî çi ye? **ê mayî** (9/8)

‘Îşq û mehebbet çi? **evîn**, buxd û ‘edawet çi? **nevîn**
Inhezemû **cumle revîn**, ixtelesû ye'nî **revan** (10/4)

Eyser û yusra çi ne? ew herdu **çep**
Rast çi ye? eymen û yumma bizan (11/8)

2.1.2.4.Ji yên Tê Zanîn ber bi yên Nayên Zanîn va (Principle from Known to Unknown)

Wextê bernamêya perwerde-hîndekariyê tê amadekirin, lazim e ji agahî û tecrubeyên xwendekar sûd bê wergirtin (Demirel, 2015: 73). Hîndekar ji yên xwendekar zane dest pê bike û agahiyên nû dê hînbike bi wan va girê bide, xwendekar wê di navbera yê zane û yê nû hîndibe da têtikiyeke daye (Demirel, 2015: 73).

Xudê Ellah e, **qasid** resûl e, ey xudêzan!
Xelîfe çar û hem çar îmam in, ey musulman!(1/2)

Di beşa yekê da peyva Xudê û qasid ku ji bo perwerdeya dîn du peyvên sereke ne hatine dayin. Ku muhtemelen zarok van agahiyên sereke zanin. Peyra derheqê çar xelîfe û îmaman da agahî dide û dibêje, Ey Xudêzan lazim e tu navê çar xelîfe, çar îmam û sehabeyan bizanibî û navê wan dijmêre. Berdewamiyê da divê mirov bizanibe resûlê me li ku derê ji dayik bûye, li ku derê hatiye definkirin, navê diya wî û bavê wî, di çend saliya xwe da wefat kir, çend salan li Mekkeyê ma, rîsale di çend saliya wî da hat û kengî Qur'ana pîroz nazil bû bê zanîn û agahiyên der barê mijarê da daye.

2.1.2.5. Rêgeza Ji Nêz ber bi Dûr va (Principle of Near to far)

Ji rêgezên perwerdehî û rêbazên hînkirina Xanî diyar e ku Nûbihara Biçûkan li gor pedagojiyê hatiye nivîsîn. Ewil peyvên sereke yê divê bîn zanîn ên wekî mêr, jin, bab, da, bira, kur, kiç dûra jî yê wekî xezûr, mam, met dane. Wekî ku em di betyên jor da jî dibînin ewil peyvên Erebi dî ra jî yê Kurdî tên. Ango em dikarin bibêjin piraniya peyvan li gor rêza “Erebî-Kurdî” hatine rêzkirin.

Zewc û reul çî? **mêr** û **jin** mer'et e, zewcet e, nisa

Walid **bab**, û walide **da**, û şeqîq û ex **bira** (2/3)

Îbn **kur** e, û bint **kiç**, sihr **xezûr** e **mam** e ‘em

‘Emme **met** e, ‘îmame **şaş**, cedde çî ye? xwe pîreda (2/4)

‘Icl û hemel **golik** û **berx**, ceyd û ‘enaq herdu ne **kar**

Semn û semîn **rûn** û **qelew** sehm **bez** e, der’ **guhan** (10/8)

Ebul-kibr **zîv**, û ebul- fedl **zêr**

Ebun-necm **rovî**, ebul-hers **şêr** (13/35)

Ewil navê heywanên li der û dorê yê wekî golik, berx, kar daye dî ra behsa rovî û şêr kiriye ku ev heywanên kovî ne û di nav jiyana rojane da dîtina wan ne mumkun e. Ev heywanên di beyta ewil da mimkun e li der û dorê bîn dîtina lê ji bo dîtina şêr lazim e mirov here daristanekê ku şêr lê hebe.

2.1.2.6. Rêgeza ji Hêsan ber bi Aloz va (Principle of Simple to Complex)

Li gorî vê rêgezê di pêvajoya hînkirin-hîbûnê (teaching-learning process) da, divê ewil mijarên hêsan dî ra mijarên zor bîn dayin (Yeşilyurt, 2020: 275). Wekî ku tê zanîn heta mijarên basît neyên fêrkirin hînkirina mijarên aloz zehmet e. Him mamoste wextê fêr dike him jî xwendekar wextê hîn dibe zehmetiyê dikşînin. Mînak, wextê mamoste bixwaze hevoksaziyê hînê xwendekaran bike divê ewil kirde û pêveberê hîn bike ku hêmanên sereke yê risteyê, peyra behsa bireser, têrker hwd. bike. Ehmedê Xanî, ewil peyvên hêsan, peyra peyvên zehmet û herî dawî jî hevok dane. Jixwe li gor rêgezên pedagojiyê jî rêza hînkirinê wiha ye; ewil nav, hevalnav, cînav, hoker; peyra daçek, gihanek, lêker û herî dawî hevoksazî tê hînkirin. Mînak:

Zewc û reul çî? **mêr** û **jin** mer'et e, zewcet e, nisa

Walid **bab**, û walide **da**, û şeqîq û ex **bira** (2/3)

Ricl **pê**, û rukbe **ejnû**, betn **zik**
Sedr **sîng** e, cîd **ustû**, ‘eyn **çav** (3/6)

Fexz **ran** e, dirs **didan** e, şeffe **lêv**
Zehr **pişt** e, surre **nav’k**, cewf **nav** (3/7)

Meqtûl **kuştî**, mexsûl **şûştî**
Meyte **mirar** e, merqed xwe **gorr** e(5/6)

Meqt **buxd** e, bud’ **ferc** e, be’d **hindek**, bid’ **çend**
Sefk û sekb û şebb **rihtin**, qetl **kuştin**, **şerr** qital (7/4)

Kewn **bûn** e, ze’n **çûn** e, şeq **kelaştin**, deq **qutan**
Dewhe **dar** e, rewhe **rahet**, rewde **çîmen**, ress **çal** (7/6)

2.1.2.7.Rêgeza ji Şênber ber bi Razber va (Concrete to Abstract Principle)

Geşepêdana zîhîn ji şênber ber bi razber va dibe. Mirov têgihên şênber ji yên razber hêsantir hîn dibin. Di beşên ewil ên Nûbihara Biçûkan da peyv piranî şênber û peyvên sereke ne. Peyra em peyvên razber ên wekî xizanî, maldarî, sond, emînî, edl hwd. dibînin.

Îmlaq **xizanî**, xina **maldarî** ye hem **istiran**
Îtlaq **berdan**, telq **zan**, zewc û witr **cot** û **fer** e (4/6)

Helf û yemîn û qesem in cumle **sond**
Êminî û ‘**edl** herdu çi ne? efdelan (11/9)

2.1.2.8.Rêgeza Vekirîbûnê/aşkeratî (Principle of Openness)

Mijarên hînê xwendekaran tên kirin divê zelal û fêmbar bin. Divê zimanê fêrkar bê fêmkirin, naverak di asta xwendekaran da be, herwiha bi qasî ku ew bikaribe fêm bike vekirî/aşkere bin. Di van malikan da ji bo fêrkirina peyvên hemwate bihevdu ra li dû hev hatine dayin. Peyva mehîn, kurrî û hesp ku têkilhev in bi hevdu ra hatine dayin. Dîsa di malika duyem da peyva golik, berx, kar têkilhev in û li gor rêbazeke pedagojîk, bi zimanekî zelal û aşkere hatine dayin. Ev peyv peyvên şênber in, xeyalkirina wan hêsan e, herwiha di jiyana rojane ya mirovan da hene û dîtî, bihîstin, çavdêrkirina wan mimkune.

Ibl û be’îr, ‘îs û cemel, naqe, cemaze **deve** ne
Hicr **mehîn** hem ‘eqîle, muhr **kurrî**, **hesp** e hisan (10/7)

‘Icl û hemel **golik** û **berx**, ceyd û ‘enaq herdu ne **kar**
Semn û semîn **rûn** û **qelew** sehm **bez** e, der’ **guhan** (10/8)

2.1.2.9. Rêgeza Heyatîyê (Vitality Principle)

Armanca taliyê ya dibistan û pergala perwerdehiyê ew e ku potansiyela ferdan geş bike û wan ji bo jiyane amade bike. Ji ber vê yekê li dibistanan dixwazin agahiyên sereke û di jiyane da jê sûdwergirtina van agahiyên hîne xwendekaran bikin. Ango agahiyên li dibistanan fêrî xwendekaran tên kirin lazim e di jiyana rojane da sûdwar û bikêr bin. Ev rêgez balê dikîşîne ser dibistanan dibêje lazim e dibistan tenê xwendekaran ji bo jiyane amade nekin ew bi xwe bibin qada jiyane jî. Tiştên ku xwendekar li dibistanan hîn dibin divê di jiyana rojane da bikêr bin (Yeşilyurt, 2020: 278).

Wahid û isnan çî ne? Ew **yêk** û **dû**
Sê ne selas, erbe'e **çar** in, 'eyan (11/14)

Xemset û sitte çî ne? ew **pênc** û **şeş**
Heft in û **heşt** in eve seb' û seman (11/15)

Tîs' û 'eser herdu **neh** û **deh** tamam
Sed mi'et, û elf **hezar**, ey cuwan! (11/16)

Jimareyên sereke di malikên li dû hev da, ji hêsana ber bi aloz va hatine dayin ku di jiyana rojane da jimare hema hema di her qadê da tên bikaranîn û kêrhatî ne. Xanî jimareyên wekî yek, du, sê, çar, pênc, şeş, heft, heşt, neh, deh, sed û hezar dane ku ev jimareyên bingehîn in.

2.1.3. Bikaranîna Teknîkên Hînkirina Peyvan bi rêya Taybetiyên Wateyî

2.1.3.1. Metoda Hînkirina Peyvên Hemwate

Peyvên hemwate ew cure peyv in ku ji aliyê wateyê ve wek hevdu ne (Tan, 2011: 77). Hebûna peyvên hemwate dewlemendiya ziman nîşan dide, di hînkirina ziman da jî bi hevdu ra hînbûna van peyvên hêsantir e. Herwiha, "zarokên ku nû dest bi perwerde û hîndekariyê dikin, ji bo ku bikaribin hevokan saz bikin û ji vegotinên hunerî sûd werbigirin, pêwîst e bêjeyên hemwate û dijwate ezber bikin." (Pertev, 2012: 77). Di Nûbihara Biçûkan da gelek mînakên wê hene.

Muzn û sehab û 'arid xeym û xeyman 'ewr in
Qemqam û yemm **behr** in semsam û husam **şîr** e (6/6)

Sehra' felat û sebseb feyfa' û bedw **deşt** in
Yenbû' û 'eyn **kenhî**, cubb û qelîb **bîr** e (6/7)

Ibn'us-sebîl **rewî**, **hevrê** sefîq û sahib
Muzcat **hindik**, û **pir** cemm û lubed kesîr e (6/8)

Wekî em di beytên jor da jî dibînin, Ehmedê Xanî sê çar peyvên hemwate yê Erebi li dû hev rêz kirine dû ra wateya wê bi Kurmancî daye. Mînak; muzn, sehab, 'arid, zeym, xeyman dane dû ra peyva "ewr" daye. Mînakên bi vî şiklî gelek in di Nûbihara Biçûkan da.

2.1.3.2. Metoda Hînkirina Peyvên Dijwate

Peyvên dijwate ji wan peyvan ra tê gotin ku wateya wan li dijî hevdu ne (Tan, 2011: 78). Ji bo hînbûna ziman fêrbûna bêjeyên dijwate girîng e, lewra jiberkirina wan hêsan e û zû di hişê mirov da dimînin . (Pertev, 2012: 78).

Poxîn sewîq e egit **keşk** e, **heban** e curab
Girr curb e, **tijî** meshûn, xawî **vala** risl **şîr** e(6/5)

‘Ebd û reqîq **kole**, hirfe senî’e **pîşe**
Cahil **nezan** e, **zana** ‘ellam û hem xebîr e(6/8)

Qe’berî û ‘ebqerî **bêteb**’ û **teb**’etxweşî
Qefqef û qerqef mey in, kûz û fexar herdu cerr (8/4)

Di van beytan da tê dîtin ku peyvên dijwate yên wekî tijî û vala, zana û nezan, bêteb’ û teb’etxweşî bi hevdu ra di heman misreyê (rêz) da ne.

2.1.3.3. Metoda Hînkirina Peyvên Têkilhev (Tenasup)

Herî kêma du peyvên ku di nav wan da têkiliyek heye, di misre, beyt û çarrêzekan da bi kar anîne. Ev cure peyv di edebiyata klasîk da pir tîn bikaranîn.

Şîr e leben, xenem **pez** e, ra’ib **mast** e, zubde **to**
Suf **hirî**, û rîş **perr**, esfer **zer**, **kefî** qeba (2/9)

Ricl **pê**, û rukbe **ejnû**, betn **zik**
Sedr **sîng** e, cîd **ustû**, ‘eyn **çav** (3/6)

Meqtûl **kuştî**, mexsûl **şuştî**
Meyte **mirar** e, merqed xwe **gorr** e (5/7)

Li vir peyvên têkilhev bi hevdu ra, di nav malikekê da cih digrin. Wekî şîr, pez, mast, to, hirî, perr. Bi hevdu ra hînbûna peyvên têkilhev hêsantir e. Di malika duduyan da jî em uzwên însanan dibînin ku li pey hevdu hatine rêzkirin pê, ejnû, zik, sîng, ustû, çav lê ev rêzkirinike tesadîfî nîne. Wextê em bala xwe bidin vucûdê însanekî em bijmêrin em ê ji pê dest pê bikin ber bi jor va heta çav herin. Xanî jî peyv bi vî şiklî rêzkirine ku ev jî rêgezeke pedagojîk e.

2.1.3.4. Metoda Hînkirina Peyvên Hevdeng (Îştîqaq)

Erebî zimanekî tewangbar e, ji kokekê dibe ku gelek peyv bîn çêkirin. Ji van peyvên hemreh ra îştîqaq tê gotin ku di heman malik û misreyan da tîn bikaranîn.⁷ Di Nûbihara Biçûkan da peyvên Erebi hene û carinan di heman malikê da em peyvên ji heman kokê derketine dibînin.

Îmlaq **xizanî**, xina **maldarî** ye hem **istiran**
Îtlaq **berdan**, telq **zan**, zewc û wîtir **cot** û **fer** (4/6)

Mersûl **hinarî**, medfûn **veşarî**

⁷ <https://sozluk.gov.tr>

Mecbûr **bêgav**, mucber **bi zor** e (5/5)

Koka peyva mecbûr û mucber, îtlaq û telq yek e.

Îc'el **bigêr**, îsheq **bihêr**, idrib **biqu**, unzur **binêr**
Îqre' **bixûn**, î'lem **bizan**, îmam bi me'na **bawer** e (4/4)

Peyvên Kurdiya Kurmancî yên di vê beytê da hemû bi tîpa “b”yê dest pê dikin wekî **bigêr**, **bihêr**, **biqu**, **binêr**, **bixûn**, **bizan**, **bawer**.

2.1.3.5. Metoda Hînkirina Wateya Mecazî

Peyvek carinan di wateya xwe ya sereke da nayê bikaranîn, bi rêya eleqê an şibandîne wateyêke din li peyvê tê barkirin. Herî zêde di ciwankariyê da em van cure peyvan dibînin. Di hînkirina peyvan da jî ji rêbazên wateyî yek ev e.

Ekyes **murovê tîjfehm**, esme' **murovê guhbiçûk**
Ekşem **murovê guhbiri**, eslex wekî eyhem **kerr** e (4/7)

Hînbûna wateya mecaz ji bo zarokên dibistana destpêk û seretayî zehmet e. Lê di hînkirina peyvan da metodek e. Di vê malikê da mirovê tîjfehm, mirovê guhbiçûk, mirovê guhbiri bi wateya mecazî ne. Mînakên bi vî rengî di berhemê da kêma in ev jî nîşan dide ku Xanî li gor asta hînbûnê ya pedagojîyê tevgeriyaye.

2.1.3.6. Metoda Hînkirina Wateya Sereke (Basic-Main) ya Peyvan

Ji ber ku ev ferheng ji bo zarokan e hema hema hemî peyv bi wateya xwe ya sereke hatine bikaranîn.

Lewra geşedana ziman têkel û girift e zarok ewil hînî peyvên şênber pey ra yên razber dibin (Pertev, 2009: 55).

‘Irq **reh**, û fer’ **çiq**, **pelg** e wereq, bizr **tov**
Dar e şecer, qitf **ber**, **fêkî** ye tel’, û semer (8/18)

‘Icl û hemel **golik** û **berx**, ceyd û ‘enaq herdu ne **kar**
Semn û semîn **rûn** û **qelew** sehm **bez** e, der’ **guhan** (10/8)

Rumman **hinar** e, culnar **gulnar** e, tîn **hijîr** e
Qisa’ **xiyar** e, dewfeş **pîvaz** e, sûm **sîr** e (6/3)

Peyvên wekî reh, çiq, pelg, tov, dar, ber, fêkî nav in û hemî bi siruştê ra eleqedar in. Dîsa golik, berx, kar navê heywanan in û bi wateya xwe ya sereke hatine bikaranîn. Navên sewze û fêkiyên wekî hinar, gulnar, hijîr, xiyar, pîvaz, sîr ku li coxrafyaya Kurd lê dijîn hêşîn dibin di vê malikê da hatine rêzkerin.

2.1.3.7.Hînkirina Peyvên Pirjimar

Di zimanê Erebi da hin peyv pirjimar in wekî 'efsar û zubar. Xanî meseleya pirjimarî pi rêya qertafan bi awayekî berfireh nedaye ji ber ku ev berhem berhemeke destpêkê ya ji bo perwerdehiya zarokan e.

'Esfar û zubar herdu **cem'ê di kitêban** in
Merqûm, wekî mektûb, mezbûr **nivîsayî** (9/10)

2.2.Giringî û Taybetiya Eqîdeya Îmanê

Eqîdeya Îmanê jî wekî Nûbihara Biçûkan ji bo zarokên Kurdan ên ku li medreseyan perwerde dibin hatiye nivîsîn. Ji bo ew aqîdeya dînê xwe bi Kurdiya Kurmancî hîn bibin hatiye nivîsîn.

Ev berhem ji aliye mijarê va dînê ye, bi uslûba edebî hatiye nivîsîn. Di vê çarçoveyê da ev berhema Xanî di dîroka edebiyata Kurdî da yekem berhema dînî-edebî ye (Adak, 2013: 229). Taybetiyên girîng ên berhemê ev in:

- Yekem berhem e ku di qada îlmî ya dînî da bi Kurdî hatiye nivîsîn.
- Di medreseyan Kurdî da wekî kitêba dersê hatiye xwendin û jiberkirin.
- Ji aliye şikl û naverokê va ji bo berhemên dînî yê dî vê hatine nivîsîn bûye mînak.
- Yekem berhema dînî-edebî ye (Yıldırım, 2016: 27).

Taybetiya sereke ya Eqîdeya Îmanê ya Xanî zimanê wê ye ku Xanî wekî alimekî pêşwext hewl daye zimanê Kurdî di qada dîn da bê bikaranîn û ji peyrevên xwe ra bûye mînak, *"Xanî, 'Eqîdeya Îmanê' li ser bingeha Ekola Sunnî nivîsiye û mijarên bingehîn ên rûknên îmanê ku baweriya bi Ellah, melek, kitêb, pêxember, axret û qederê girtiye dest. Xanî bi vê berhema xwe, bûye mînak ji alimên medreseyan Kurdan re û di pey wî ra jî gelek 'eqîdename li ser vê bingehê, bi Kurmancî, Goranî, Soranî û Kirmanckî hatine nivîsîn"* (Yıldız, 2018: 88).

2.2.1.Ji Aliyê Şiklî va

Li gor nusxeyan jimara malikan 70-73 ne. Di terza mesnewiyê da hatiye nivîsîn û qafiyeya wê aa, bb, cc... ye. Qaliba sereke ya berhemê "fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûlun" e.

2.2.2.Ji Aliyê Naverokê va

Ev berhem wekî hemû eqîdeyan li ser mijarên dînî yê wekî mesleyên bi Xwedê, pêxember û mijarên metafîzîk ra eleqedar e. Mijar dibin sê kategorî:

a.Kategoriya Îlahiyatê: Ku behsa mijarên wekî tewhîd, îman û emel, sifetên Xweda, antropomorfîzm, reenkarnasyon û fikra enkarnasyonê, atom, heyûla, qeder-vîn, gunehên mezin, tobekirin hene.

b.Kategoriya Nubbuvatê: Di vê kategoriyê da behsa meseleyên bi pêxemberiyê ra eleqedar tê kirin. Jin nikarin bibin pêxember. Pêxember bêguneh in. Xanî behsa pêxemberiyê kiriye gotiye ku jin nikarin bibin pêxember.

c.Kategoriya Sem'iyatê: Derbarê mijarên metafîzîk yê wekî hesabê qebrê, hesab, mîzan, pira siratê, cinet û cejnem, şefa'et, Xweda, melek, cin, şeytan da ne.

Encam

Ehmedê Xanî alimekî pêşwext û mamoste ye ku ji bo perwerdeya bi zimanê dayikê ya zarokên Kurdan Nûbihara Biçûkan û Eqîdeya Îmanê nivîsîn. Xanî xwediyê wê baweriyê ye ku divê ewil zarok ji zimanê xwe yê dayikê hez bike, hîn bibe û paşê bi zimanê din ra eleqeder bibe. Ev fikr bingeha hizra perwerdehiyê ya Xanî ava dike ku wî bi vê armancê ji bo perwerdeya zarokan li gor qaîdeyên pedagojî, hîndekarî û hînbûnê du berhem nivîsîn.

Nûbihara Biçûkan ji bo zarokên temenê wan di navbera 5, 6 û 7 saliyê da ne hatiye nivîsîn. Yekem kitêb e ku ji bo perwerdehiya bi zimanê dayikê hatiye nivîsîn. Xanî bi vê berhemê hewl daye hem qalibên erûzê hînî xwendekaran bike hem bi şîretên pedagojîk va rêberiya wan bike hem jî zêdetirî hezarî peyvên Erebi-Kurdî hînî zarokan bike. Îja Xanî ev peyvên Erebi-Kurdî yê ji bo destpêka perwerdehiya li medreseyan girîng in weke ferhengê li gor alfabe yê rêz nekirine, wî ev peyv li gor prensîbên hîndekariyê vehonandine. Prensîbên hîndekariyê yê di Nûbihara Biçûkan da hatin tespîtîkirin ev in:

1. Rêgeza li gor armancan
2. Rêgeza li gor geşedana xwendekar
3. Rêgeza balkişandinê
4. Rêgeza ji tiştên tîn zanîn ber bi yê nayên zanîn va
5. Rêgeza ji tiştên dûr ber bi yê nêz va
6. Rêgeza ji tiştên hêsan ber bi yê aloz va
7. Rêgeza ji şênber ber bi razber va
8. Rêgeza vekirîbûnê
9. Rêgeza heyatî û hwd.

Ev rêgezên ku hatin tespîtîkirin û lêkolînkirin îro roj prensîbên esas ên perwerdehiya modern in ku ev jî dibe sedem em Xanî weke alim û mamosteyekî pêşwext qebûl bikin.

Herwiha hin teknîkên hînkirina peyvên bi rêya taybetiyên wateyî va hene ku di Nûbihara Biçûkan da berbiçav in. Metodên hatin tespîtîkirin ev in:

1. Metoda hînkirina peyvên hemwate
2. Metoda hînkirina peyvên diywate
3. Metoda hînkirina peyvên têkilhev
4. Metoda hînkirina peyvên hevdeng
5. Metoda hînkirina wateya mecaz
6. Metoda hînkirina wateya sereke
7. Metoda hînkirina peyvên pirjimar

Ev metodên hînkirina peyvên ku di berhemê da hatin tesbîtîkirin û lêkolînkirin îro roj yanî di sedsala 21em da jî di hînkirina zimanên biyanî da tîn bikaranîn ku Xanî di sedsala 17an da emilandine.

Herwiha di çarçoveya xebatê da peyvên Erebi û Kurdî yê berhemê da hatin jimartin. Di encama jimartina peyvên Kurmancî-Erebi yê di Nûbihara Biçûkan da hatin tespîtîkirin ku di berhemê da 714 peyvên Kurmancî, 1025 peyvên Erebi bi tevahî 1739 peyv hene; lê digel van peyvên, hin hevokên xwerû Erebi û hin ravek jî hene ku peyvên wan nehatin jimartin. Peyvên ku li hemberî Erebi hatine dayin xwerû Kurdî ne. Herwiha peyvên basît û jiyana rojane ne. Piraniya peyvên Erebi-Kurdî hatine rêzkirin lê peyvên Kurdî-Erebi hatine rêzkirin jî hene.

Xanî ji bo zarokên temenê wan di navbera 10-14 saliyê da ne eqîdeya dînê xwe bi zimanê dayikê hîn bibin eqîde nivîsiye. Cudahiya wê ji aqîdeyên serdemê yên din ew e ku bi zimanê dayikê, bi uslûbeke edebî-dînî hatiye nivîsîn ku ev jî girîngîpêdana perwerdehiya bi zimanê dayikê nîşan dide.

Pêvek -1

limî: umm'ul-feda'il	belavbûyî: mensûr,	birs: cû'	dar: şecer
'edl: efdelan	mebsûs, menşûr	birs: ebû 'emr	dar: xeşeb
'elamet: lews, liwa	ber da: 'eqbele	birs: sexeb	dara bêstrî: xemt
'ewr: muzn-sehab-	ber: hecer	bîşe: eyke	defter: cerîde
'arid-geym, gemam	ber: qitf	bixûn: îqre'	deh: 'eşer
'ezab: 'iqab, nekal	ber: safwan	bixwe: kul	defîl: muhdî, hadî
agir: nar	ber: sexre	bizan: î'lem	defîl: sultan
ala: liwa'	ber: şeml	bizin: me'z	deng: hems
aman: îna'	beraber: 'edalet	bûk û zava: 'erûs	deng: sewt
aman: zerf, wî'a'	berdan: îtlaq	bûn: kewn	deng: siyah, seda
asiman: sema	berf: selc	burûsk: şa'iqe	deng: şa'iqe
asiman: umm'un-	berx: hemel	buxd: meqt	deng: xuwar
nucûm	betal: behrec	c'wamêr: basil	der: bab
asin: enîs	bêteb: qe'berî	cahilî: umm'ur-rezail	derazîn: 'atbe, wesîd
ask: zeyb	bexil: şehîh, helû',	carek: merre, kerre,	derd: da'
aşikara: 'ilan, 'eyan	denîn	tare	derengî: terebbus
av: ma', selsel	beyan: 'ibaret	carî: me'în	derew: firî, iftira',
av: xeled	bez: kudne	ceh: şe'îr	îdd
avdan: seyq	bez: şehm	cem'ê di kitêban:	dergehwan: bewwab
avis: hubla	bi şev: bey	'esfar, zubar	derman: dewa'
ax: rufat, şe'îd	bi roj: neharan	cerg: kebd	derpê: serawîl
ax: turb, turab,	bi şev li rê: esra	cerr: kûz, fexar	dest û pê: cewarih
semad, rem, regam,	bi zor: mucber	cih: meqam, meqerr	deşt: beyda'
se'ed, 'efr, bera, sera	biçûk: esxer	co: nehr	deşt: sahra'-felat-
ba: serser, rîh	bidarkuşfî:	cot: zewc	sebseb-feyfa', bedw
bab: ebû	mewqûze	cumle revîn:	dev: femm
bab: walid	bifiroş: bi'	inhezemû	deve: ibl, be'îr,
babî: ubuwwet	bigêr: îc'el	cuwan: şab	cemel, naqe, cemaze
bajar: misr, beled	bigîr: xuz	cuwanmêrî: şeca'et,	dew: mexîd
bal: 'inde	bih: sefercel	celadet	didan: dirs
ban: 'erş	bihar: rebî'	çal: ress	didan: sinn
ban: seqf	bihêl: de'	çar: erbe'e	diddê wî: uzlife
bar: wîqr	bihêr: îsheq	çav: 'eyn	digel min: me'î
baran: tell, xeys,	bihîstin: sem'	çend: bid'	digel te: me'ek
rîhme	bilind: 'alî, samî	çep: eyser, yusra	dil: bal, demîr, qelb
baran: wedq, heya	bimû: efre'	çîmen: rewde	dîn: mecnûn
bardar: hamile	binçenk: ibit	çinar: dulb	dînî: xebel, xebr
bawer: îman	binêr: unzur	çiq: fer'	dirav: dirhem
bazik: 'edud	biqu: idrib	çira: lîme	dirêj: tûl
bazin: siwar	bîr: cubb, qelîb	çira: misbah	direw: kizb
bêgav: mecbûr	bira: şeçîq, ex	çirg: hubara	direw: xers
beha: semen	biraşfî: şîwa'	çiya: tewd, cebel, tûr	dîtin: beser
behatin: zewb	birîn: qerh, cerahet	çûn: çûn	dîwar: cidar, ha'it,
bêheya: macin	birohnayî: wehhac,	çûn: ze'n	ebniyye
bêhişî: şa'iqe	munewwer, duriyy	çuwal: led	dîz: qidr
behr: qemqam,	birrîn: fesm, serm,	da: walide	dojeh: cehîm,
yemm	kesf	dan: 'eta'	cehennem, leza, seqer
belavbûn: şeml	birrîn: qet'	dan: bezl	dostî: bitane
	birrîn: tebettul	dar: dewhe	

dû: duxan, duxx, yehmûm	gelek: rubbe, rubbema	herduwê reş bûne	kase: qes'e
dû: isnan	gemî: fulk	purravdayê: mudhammetan	kaxez: qitt
du'a: tehiyyet	genim: hinte	here: îzheb	kaxiz: qirtas, tirs, wereq
dujmin: didd, 'eduw	ger'ya xelas: 'eflehe	here: ruh	ke'be: bunye, bekke
dûr: qesî, dehûr	gerdûn: mencenûn	herî: wehel, tîn, heme', selsal	ke'be: umm'ul-qura, umm'ul-bilad
dûrî: bu'd	germî: difi'	hesanahî: rew	keça hêj xweş
dûv: zeneb	germî: me'me'an	hesp: feres	day'nayî di niv
ê bêtin: musteqbel	geşî: nedaret	hesp: hisan	qebre: me'ûde
ê borî: madî	gewrî: hulqûm, helq, hencere	hêstir: bexl	keçel: eqre'
ê cil di xwe werdayî: muzzemilî muddesir	gihîştin: wusûl, wurûd	heşt: seman	kefi: qeba
ê çuyî: zahib	gîlî: şikayet	hêvî: emel	kehnî: yenbû', 'eyn
ê dûrbûwî: zuhzihe	giranî: weqar	hêvînemayî: mublis, ayis, qenût	kelaştin: şeç
ê mayî: baqî	girêdayî: merbût, me'qûd, me'qûl	hevrê: refîq, sahib	kemer: minteq
efrazcûn: 'uruc û şu'ûd	girew: rehn	hew': derre	kemer: taq
eger: î	girîn: buka'	hewa: lewh, sukak, cew	kenar: şett
ejnû: rukbe	girr: curb	hewar: neyah	kenîn: tebessum
êminî: efdelan	giya: 'uşb, kela, heşîş	hewceyî: irb, weter, ihtiyac	ker: hecme
enî: cebhe	golik: 'icl	heyv: qemer	ker: hîmar
enîşk: enîşk	gor: cewreb	hezar: elf	ker: qit'e
erdê bilind: rebwe	gorr: merqed	hişîr: tîn	kerb: xeyz
ermûş: herîr	goşt: lehm	hilîn: irfe'	kerr: eslex
esmer: genimgûn	guh: uzn	hinar: rumman	kerr: utrûş
êş: wec'	guhan: der'	hinari: mersûl	kesk: axder
êş: weseb	guhar: qurt	hindek: be'd	kêşayî: mewzûn
eşkera: bess	gulac: mi'cer	hindik: muzcat	keşk: eqit
evîn: 'îşq, muhebbet	gulnar: culnar	hingivîn: şehd, 'esel, 'ery, senût, dereb	kevan: 'ewca', heniyye, sefra', qews, qîsî
evîn: xullet	gun: xuşyetan	hirî: şûf	kevan: qîsî
ew rengek: şedd	gund: qerye	hişîn: ezreq	kew: qebce
êwergêh: reb'	guneh: ism	hogirî: uns, ulfet	kewden: gemr, ebdel, kell
eywan: riwaq	gurç: kulye	honijîn: nu'as, sine	kiç: bint
ezman: lehce	gurg: ebû ce'de	hulû: emles	kîn: dexn
ezman: lisan	gurg: zi'b, xurab	hulû: mumerred	kîr: zeker
fêkî: tel', semer	gurz: huzme	husn: behce	kiras: sirbal
fer: witr	hal: şe'n	istiran: recez, hecez	kirê: ucre
ferc: bud'	hatim: eteytû	istiran: xina	kirrîn: şira'
fil: ebû xefl	havîn: sayf	îşaret: wehy, telwîh	kîşik: wefde, kinane
firezî: henîz	heban: curab	jêhatin: behce	kole: 'ebd, reqîq
firohtin: bey'	heft: seb'	ji bo me ra: lena	kon: fistat
firûzî: muka'	heftî: usbû'	ji bo mi ra: lî	kor: ekme
ga: sewr	hejandin: recc	ji bo min: we lî	koşk: serh
gan: bi'al	hêjîn: tecelcul	ji bo te: we lek	ku: keyfe
gan: cima, refes, wet'i	hêk: beyde	ji min: minnî	kulek: mişkât
gay: xetwe	helwa: ebû naci'	ji paş: summe	kun: cuhr
gazi: nida'	hem jî: rûh	jin: zewc	kun: sebq
gazi: serxe, sirret	hemî: qatibe, cumle, kul, kaffe	ka: tibn	kuncî: simsim
gazi: seyhe	herduwê hildikelin	kal: kehl	kundik: dubba'-qer, yaqtîn
geda: sifle	j'avê: neddaxetan	kar: 'enaq, cedy	kûr: hufre

kur: îbn	meşriq: xafiqan	nermî: teref	pûng: hebq
kurri: muhr	met: ‘emme	nevîn: buxd, ‘edawet	pustan: sedî
kurtan: ikaf, berze‘e	metal: cunnet, turs	newal: wadî	qamûs: qeseb
kurtî: qesr	mexrib: xafiqan	newalêd biber:	qaz: bet
kuştî: meqtûl	mey: qefqef, qerqef	ebtah, batha	qela: risas
kuştin: qetl	mey: umm`ul xebais,	neynik: mir`at,	qelew: semîn
lal: bukm	xemr	nezan: cahil	qels: ceban
lal: ebkem	meyl: zeyx	nezan: ebleh	qewî: mersûs
lawînî: futuwwet	meymûn: qird	nijde: seriyye	qewî: seld
lêdan: xebt	meyxwer: mudmin	nîşan: ‘elem	qewîrû: kelûh
leng: e`rec	mudamî	nivîsayî: merqûm,	qîrr: xurab
lengî: ‘erec	mezin: ekber	mektûb, mezbûr	qorix: hemî
lerzîn: re`ş	mifriq: sufr	nivîsîn: kitabet	quling: kurkî
leşker: ceys, heşem	mih: de`n	pahtin: tebx	qulp: ‘urwe
lêv: şeffe	mil: menkib, ‘itf	pal: tekye	qutan: bekk, dekk,
lez: tebadur, ‘acel,	min da: ateytu	palgeh: mirfeqe,	sekk
sur`a	mîr: qeyl	mustened	qutan: deq
li bin: tehte	mîr: seyid-hulahul	palgeh: mutteka	quwwet: mirre
li êr: huna	mirar: meyte	pan: himayet	quz: ferc
li ku: eyne	mîras: turas, irs	par: hezz, xelaq,	rahet: rewhe
li min: ‘eleyhim	mirin: mewt	nesîb, meqsime, hisse	ran: fexz
li ser me: ‘eleyna	mirovê çavbelek:	paşî: dubur	rast: eymen, yumna
li ser te: ‘eleyke	eşhel	pawan: himye	rê: cuded rey‘, qesd,
li ser we: ‘eleykum	mirovê çavbikil:	paxir: nuhas	sirat, sebîl
li ser wî: ‘eleyhî	ekhel	pê: riel	rê: fecc
li ser: ‘ela	mirovê çavhişin:	pelg: wereq	rê: mirsad, minhac,
li wan: ‘eleyhim	eşqer	penbo: qutn	terîq
li wê: semme	mirovê guhbiçûk:	pênc: xemset	recûkar: sa`il
licîmayî: metrûk	esme	penîr: cubun	reh: ‘îrq
lirêçûn: selk	mirovê guhbirî:	perde: tutuq	reng: lewn
mafûr: zerbiye	ekşem	peristin: ‘ibadet	rev: herb, hezîmet
mak: umm	mirovê tîjfehm:	perr: rîş	revan: ixtelesû
mal: beyt	ekyes	pêşî: qubul	rewal: emred
maldarî: xina	mişar: milzem, hezk	pêşû: beqq	rêwî: ibn`us-sebîl
mam: ‘em	mişk: fare	pêxember: nebî	rez: hadîqa, bustan,
mar: heywe	mukar: mihfer,	pey: ‘eseb	cennet
mast: ra`ib	sekne	peya: racil, maşî	rez: kerm
meclis: mele`	murekkeb: midad	peyîz: xureyf	rih: lihye
meh: şeh	muşekkel: husan,	pez: şat	rihtin: sefk, sekb,
mehbet: wemq	busan	pez: xenem	sebb
mehder: şefa`et	muzeyyen:	pir: cemm, lubed,	rîspî: şeyx
mehebbet: widad	muweşşeh, mukellel	kesîr	riswaî: xizy
mehîn: hicr, ‘eqile	nal: ne`l	pîreda: cedde	rîşî: xeml
mehreme: meqne`e,	nan: ebû cabir	pîrî: şeyb	rohnî: sena, incila`
miqreme	nan: xuzb	pirsîn: su`al	roj û heyîv: zibriqan
mekke medîne:	nav: cewf	pisîk: hirret, sinnewr	roj: sariq, beyda
qeryetan	nav: îsm	pîşe: hirfe, seni`e	roj: şems
men`: keffe	nav`k: surre	pişt da: edbere	roj: umm`uş-şeml
mêr: be`l	navêd dizan: sariq,	pişt: zehr	rovî: eburn, necm
mêr: recul	lis	pîvaz: dewfeş	rovî: em`a
merd: betel	ne: la	pojan: şîh	rovî: su`leban
mêrînî: murwe	neh: tis`	pola: zeker	
mêş: ebû hefs	nêrîn: nezer	poxîn: sewîq	

rû: tel'et, wech, muheyya, 'arid, menzer	şeytan: ebû murre	tîrî: 'ineb	xunav: se'd
rûbî: muhce	şîlîl: sult	tîrs: casiye	xurme: 'ecwe
ruhî: diya'	şîn: qudret	tîrs: hezer, xewf	xurme: ruteb
rûn: semn	şîr û qelem: eqte'an	tîrs: ru'b, rehb, hewl, wehl, feşl, wecl, rew'	xwarî: 'iwec
sal: hewl	şîr: 'edb	tîrşrû: 'ebûs	xwê: milh
sal: sene	şîr: leben	to: zubde	xwendin: tilawet
sar: berd	şîr: qeswere, deygem, dilhas	torî: ebû qeys	xwestin: du'a
sê: selas	şîr: risl	toz: bizr	xweş: heyy
sed: mi'et	şîr: sarim, seyf	toz: bizan	xweşî: telezuz
ser: hame	şîr: semsam, husam	tu: ente	yar: xill
ser: re's	şîrîn: hulw	ustû: 'unuq	yarî: 'lane, nusre
ser: seyid-hulahul	şîv: 'eşa	ustû: cîd	yêk: wahid
sertipilk: benan	şorwa: mereq	ustûn: 'emûd	yekçav: e'wer
sêv: tuffah	şûşe: qewarîr	vala: xawî	zad: xeda, têtst, xiza
sexî: manih	şuşfî: mexsûl	veger: îrci'	zan: telq
sî: zill, teb', fey'	ta: xusn, efanîn	vêkketin: şeml	zana: 'ellam, xebîr
sifre: ebû cami'	tal: murre	verêtin: tedeffuq	zava: xeten
sîng: sedr	tav: şems	veşarî: medfûn	zebûnbûn: nehafet, hewqe
sîng: weted	taze: terî	veşêrayî: mektûm, meknûn, maxbûn	zêdeyî: riba
sîr: sûm	teb'etxweşî: 'ebqerî	vîn: iradet	zehmet: neseb
sîrke: ebû nafi'	tebî'et: seciyyet	were: cî'	zêlîl: saxir
sistû: teraxî	têhnî: 'etş	were: îtî	zend: zira'
sivikbûn: xiffet	têkil: dexas	wî hat: eta	zengil: ceres
sond: helf, yemîn, qesem	têkilbûyî: edxas, emşac	winda bûye: delle	zêr: 'escud, 'eyn, nedr
sor: ahmer	têkilîbûn: herec, mezc, merce	windabûyî: dall	zêr: ebul, fedl
spahî: behlûl	têm: atî	xanî: beyt	zer: eşfer
spîk: mah	tenbûr: ebul lehwa	xav: niyy'	zerik: muh
sunnet: xitan	tengî: deyq	xeber: neba	zik: betn
supend: hermel	tenha: xelwe	xeberdan: tekellum	zikêşî: mebtûn
suturî: xilzet	tenişt: cenb	xelashbûn: fewz, felah, necah	zînet: beha'
suwar: rakib	terazû: qistas	xem: bess	zînet: hilye
suxtenî: heseb	têrî: ebul emm	xem: kurbe	zirav: diqqet
şahî: behce	têrî: şîb'	xerabî: xebal	zirav: merare
şahî: cezl, fereh	têrî: şîbe'	xew: hec'e	zirh: cewşen, dir'
şaş: 'imame	terr: retb	xewn: ehlam	zîv: ebul, kibr
şêr: ebul hers	têşt: luhce	xezûr: şîhr	zîv: fidde, luceyn, nuqre
şerm: infi'al	tevşo: qedûm	xîşr: hely	zivistan: şita
şermkirî: xezlan	text: erîk	xîvet: suradiq	ziyafet: qira
şerr: herb, wexa	tijî: meşhûn	xîyar: qisa'	ziyan: xesaret
şerr: qital	tijîbûn: imtila'	xizanî: îmlaq	ziyan: xusr
şeş: sitte	tilî: eşabi'	xizm: hemîm	zûlîrêçûn: remel, herwele
şev: leyl	tîr: nebl, nuşab	xozî: leyt	
şeva tarî: zelma'	tîr: sehm	xudan: malik, sahib	

Çavkanî / References

- Adak, A. (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. Çapa Yekem. İstanbul: Nûbihar
- Al-Khani, A. (2022). “Nêrîta Nivîsandina Ferhengên Peyvan ji bo Zarokan: Ji Nisab’us Subyan’a Ebû Nesrê Ferhaî Heta Nûbihara Biçûkan a Ehmedî Xanî”. Kovara Kurdînameyê ya Navneteweyî. Jimar:7. ss.174-185.
- Bayar, A.F. (2018). *Ulus Araştırmaları Bağlamında Xani*. İstanbul: Nûbihar
- Bolelli, N. & Ertekin N., “Ferhengên Menzûm Di Edebiyata Kurdî De”. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi. Yıl:3. Cilt:3. Sayı:5. ss.21-44.
- Brunessen, M.V. (2013). *Ağa, Şeyh, Dewlet*. 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Demirel, Ö. (2015). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. 21. Baskı. Ankara: Pegem Akademi
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. 24. Baskı. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Doskî, T.Î. (2022). *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî*. Çapa yekem. Stenbol: Nûbihar
- Duran, Y. (2021). Berawirda Şîretên Ku Di Helbestên Melayê Cizîrî û Ehmedê Xanî da Derbas Dibin. Kurdiyat. Hejmar:3. s.s.101-117.
- Eminoğlu, N. (2015). Medreseyên Kurdan Ji Destpêkê Heta Îro. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3. Sayı:2. ss. 197-214
- Epözdemir, Ş. (2015). *Medreseyên Kurdistanê*. Stenbol: Nûbihar
- Ertekin, M.Z. (2017). İlk Manzum Türkçe-Kürtçe Sözlük: NÛBIHARA MEZINAN. e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:1(17), s.s.89-106.
- Hanî, A. (2016). *Nûbara Biçûkan û Aqîdeya Îman*. İstanbul: T.C. Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 10.
- Hassanpour, A. (2005). *Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985*. İstanbul: Avesta
- Kaplan, A. & Aydın, H. (2013). *Ehmedê Xanî*. Ukam Yayınları.
- Kurdo, Q. (2009). *Tarîxa Edebiyata Kurdî*. Çapa Sêyemîn. Diyarbekir: Weşnanên Lîs,
- Mem, H. (2004). *Mamosteyê Sêyemîn Xanî*. Stenbol: Weşanên Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê
- Öztürk, M. (2016). Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan ile Kürtçedeki İlk Manzum Sözlük Nûbehara Biçûkan Arasında Bir Karşılaştırma. The Journal of Mesopotamian Studies. C:1/1, Yaz:2016, s.s.1-32
- Pertev, R. (2009). *Zarok û Çîrok (Destpêka Pedagojiya Kurdî)*. Çapa Yekê. İstanbul: Weşanên Dozê,
- Pertev, R. (2012). Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî. Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî. Teza Lîsansa Bilind (ya neçapkîrî).
- Qarani, A. (2019). Têkalîzbûna Ramanên Têgihştîne di Helbesta “Mîrê Meclis” ya Ehmedê Xanî de. (The Interwoven Meaning of Comprehension in the Poem ‘the Prince of Council’ by Ahmedi Khani). Hijmar: 11. Sal:6. ss.69-91
- Tan, S. (2011). *Rêzimana Kurmancî*. Çapa Duyem. Stenbol: Weşanên Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê

Tanrıverdi, H., Kızıl, H., Aslanoğlu, O., ve Azarkan, M.Ş. (2023, Aralık). Nûbihara Biçûkan Wekî Pirtûkeke Perwerdeyê. Doğunun Üç Yıldızı- Sê Stêrkên Rojhilatê Feqiyê Teyran-Mela Ehmedê Cizîrî-Ahmedî Xanî (219-230). Dicle Üniversitesi Rektörlüğü

Varlı, A. (2008). *Tevahiya Jînewariya Ehmedê Xanî.* , Diyarbekir: Weşanên Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê

Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri (Araştırma Makalesi). Ekev Akademi Dergisi. Sayı: 83. s.s.263-288.

Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri (Araştırma Makalesi). Ekev Akademi Dergisi. sayı:83. Yıl:24. s.s.263-288.

Yıldırım, K. (2014). *Ehmedê Xanî Külliyyatı - 4 (Divan)*. İstanbul: Avesta

Yıldırım, K. (2016). *Mem û Zîn*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Avesta

Yıldırım, K. (2016). *Mem û Zîn*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Avesta

Yıldız, A. (2018). Ciyê Eqidenameyan di Edebiyata Kurdî û Perwerdehiya Medreseyan de. Nûbihar Akademî. Jimar:9. sal:5. s.s. 51-83

Çavkaniyên Dijîtal

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sibeveyhi/> / Erişim Tarihi:26.11.2023

<https://sozluk.gov.tr/> / Erişim Tarihi:30.11.2023

<https://tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mahmud/> / Erişim Tarihi:26.11.202